

Om hverdagsliv blandt usædvanlige ældre mennesker i København

Erkendelser fra et længerevarende
etnografisk feltarbejde

National Konference om Aldring og Samfund, d. 9. november 2017

Jon Dag Rasmussen, pædagogisk antropolog, ph.d.

Post. doc. på Aarhus Universitet, jdr@edu.au.dk

Program (ca. 45 minutter)

- Kort introduktion
- Om projektet – baggrund og begyndelse
- Relevans og rammesætning – oplæggets tematik og begrundelse
- Kort om etnografisk feltarbejde (præmis for at forstå vidensbidraget)
- Storbyens upåagtede ældre – om de fulgte mennesker
- Cases fra arbejdet – indblik i usædvanlige ældrelev, empiriske nedslag
- Om udviklede begreber og deres muligheder
- Bidraget til det gerontologiske fagfelt
- Udkig: Hvad er potentialerne ved denne type viden; praktisk, politisk, samfundsmæssigt?
- Spørgsmål og dialog?

Om projektet

Forskning i 'usædvanlige' ældre menneskers hverdagsliv

Mål: At skabe indsigt i upåagtede og hengemte tilværelser blandt 'socialt udsatte' ældre i København

Baggrund for arbejdet: En meget smal forskningsmæssig viden om disse ældre menneskers hverdag

Indgang: Forskning igangsat af Ensomme Gamles Værn på Nørrebro i København: "Steder at være for socialt udsatte ældre" (2012)

Relevans og rammesætning

Første spørgsmål: Hvad kan denne viden bidrage med i gerontologisk sammenhæng?

- Overordnet: Svært tilgængelige indsigter i ældrelivet, som det også tager sig ud i København i det 21. århundrede; perspektiv og indsigt i 'ualmindelige' og alternative alderdomme
- Synliggørelse af et hengemt folkefærd (jf. *ethno-grafi*) – bidrager til bevidsthed om, at der lever mennesker på denne måde iblandt os? Naboer, "offentlige figurer", andre!

Relevans og rammesætning

Næste spørgsmål: Hvad er der så at hente for praktikere og fagfolk her?

Arbejdet opstiller spørgsmål, paradokser og fordringer, som må besvares og håndteres i praksis (fx):

- Skal (og kan) vi hjælpe mennesker som i udgangspunktet ikke vil hjælpes? Hvordan? Hvorfor?
- Hvordan tilrettelægges og udvikles initiativer og tilbud, der tilgodeser de vilkår, præmisser og præferencer som usædvanlige ældre lever med? (væresteder, sociale tilbud, boliger og andre former for 'udstrakte hænder')
- Er den tilvejebragte viden udtryk for bredere samfundsproblemer? (fx stigende ensomhed, ekskluderende mekanismer, velfærdsafvikling, ensretning af eksisterende tilbud og for smalle ideer om legitime og 'rigtige' ældrelev - sundhedsregimer etc.)? Eller et kig ind i en smal del af ældrepopulationen? (jf. fx mangelfuld kvantitativ viden på området)

Kort om (forsknings-)metode

Etnografisk feltarbejde

En længerevarende indsats;

fra september 2011 og godt 4 år frem

Deltagende observation, kvalitative interviews,
'relationsarbejde' – når forskeren 'hænger ud' i felten over
længere tid

Viden skabes gennem dynamiske relationer til de
mennesker som følges (jf. *etnografisk venskab* og *følgeskab*)

Hvem er disse 'usædvanlige' ældre mennesker?

Allerførst: Hvorfor bruge begrebet *usædvanlige* i denne sammenhæng? (et forsøg på at undvige stigmatisering og unødvendig kategorisering)

- En forskelligartet flok ældre mennesker, der bruger meget af deres tid i byens rum – uden for boligerne;
væresteder, gadehjørner, parkområder, spisetilbud, genbrugs- og marskandiserforretninger, værtshuse mm.
- Mennesker, der lever med psykiske særpræg, social og økonomisk fattigdom mv., som fremtrædende elementer i deres hverdag
- Upåagtede ældre, overvejende mænd – hverdagsliv på *samfundets underflade*

Når hverdagen leves i bevægelse

”Frank”, enkemand, først i 70’erne

Dagen, ugen og året er tilrettelagt i et fast mønster:

De daglige stop:

Morgen-værestedet, ca. 8:45 – 11

Middags-værestedet, ca. 11:15 – 14:30

Aften-værestedet, ca. 15 – 20

Om onsdagen besøges et tilbud i en lokal kirke

Når hverdagen leves i bevægelse

”Frank”, enkemand, først i 70’erne

Frank: (...) de ligger jo parallelt med hinanden, alle stederne jo. (...) jeg tager dem rækkevis... Og så om onsdagen, der spiser jeg jo ikke på ”Vestlig”... så er det Kirken. Men jeg tager turen alligevel, de tre steder... men så, når klokken er omkring to, så tager jeg i Kirken... om onsdagen. Og bliver dernede... så kan man få kaffe og brød og alt muligt, ikk’...

Jon: *Og hvad med de andre dage?*

Frank: Ja, der er det, hvad siger man... normalt, ikk’... altså så... så spiser jeg på Vestlig, ikk’. Altså, når jeg er nede i ”Sydlig” (aftenværestedet) en gang imellem så... somme tider så spiser jeg jo koldskål og franskbrødsadder og sådan dernede, ikk’... Men jeg spiser varm mad ved middagstid, så jeg gider ikke at spise igen om aftenen. Så spiser jeg et par stykker smørrebrød. De har åbent til 20. Og de har åbent lørdag og søndag... og helligdage, ikk’, der er åbent til klokken 17... fra 11 til 17 i weekenden og på helligdage. Hele året rundt... Det er jeg godt tilfreds med...

Jon: *Og hvad så efter Sydlig, når de lukker?*

Frank: Ja, så kører jeg hjem, og så sidder jeg og... ser lidt TV avis og sådan, og så ca. 23-23:30, så ligger jeg ned... og så begynder man forfra igen... når jeg vågner, ikk’.

Når hverdagen leves i bevægelse

”Kaj”, bor alene, sidst i 60’erne

Forlader dagligt lejligheden i et bofællesskab for ‘socialt og psykisk sårbare’ mennesker for at opholde sig i byen, bevæge sig og for at komme rundt.

- Et særligt forhold til bestemte pladser og områder (Amaliehaven, Kvæsthusbroen, Sofienholm, Herlev, Frederiksværk, Roskilde, etc.)
- Bevæger sig for at undslippe boligens stillestående luft og for at ‘være’ i byen (at ‘gå i forbindelse med byen’ i bredeste forståelse; sansninger, tidligere erfaringer etc.; ophold, transport, samvær med både anonyme og velkendte andre...)
- At søge forankring og kontinuitet gennem bevægeligheden:
”Jeg er rastløst anlagt”

Når hverdagen leves i bevægelse

”Poul”, bor alene, først i 70’erne

Forlader sin lejlighed om morgenen for at opholde sig i, og gennemvandre, byens landskab

Frekventerer sammenhænge som fx genbrugsbutikker, pladser og områder, spisesteder tilegnet udsatte mennesker, forretninger, kantiner, parker mv.

- Har små ‘projekter’ overalt i bylandskabet (“padderne”, fiskeriet...)
- Bevæger sig til fods over et stort område
- Besidder særligt ‘stemte’ forhold til byens andre; de bekendtskaber som findes på tværs af bylandskabet (en kontroversiel figur)

Morgen; byen indtages

Besøg hos ”padderne”
en park i København

Småsnak på bænken

Lejligheden
Et københavnsk brokvarter

Når hverdagen leves i bevægelse: opsamlende

At leve med retning ud af boligen

At strække sig ud mellem bolig og gade

- Opløsning af sondringen mellem offentligt og privat rum, som vi konventionelt forstår disse domæner (at parkområdet, gadehjørnet og værtshuset kan være lige så meget 'hjemme' som 'ude')

At knytte gennem bevægelse

linje- og meshwork-begreberne (Tim Ingold 2007, 2011, 2015)

Tematik 2: Brug af byens steder

At knytte sammen med andre og andet

”Jesper”, bor alene, sidst i 60’erne

Forlader sin lejlighed om morgenen for at opholde sig i byen og veksle mellem steder af særlig betydning

- Fortovet – gadehjørnet – stam-værtshuset – gadehjørnet – fortovet, stam-værtshuset...
- Værtshuset som afgørende social institution i hverdagslivet – et *anker* (noget som først bliver tydeligt, når han følges over tid)
- Hverdagslivets andre: ’dag-holdet’ på værtshuset, bartenderne, de bekendte på gade-stederne, datteren (behandlingsdomme, relationelle forviklinger og brud...)

Brug af byens steder

At knytte sammen med andre og andet

”Birger”, bor alene, sidst i 60’erne

Frekventerer steder som parkområdet ”Sprækken”, flere af byens væresteder, ”Kirken”, værtshuse.

- Kommer dagligt forbi ”Sprækken” for at mødes med andre.
- Social og eksistentiel støtte (fx bisidder-rollen), udveksling af information, (uformelle) nyheder, small-talk og stimulanser.
- *Ad-hoc socialitet* – stedsbetingede sociale forhold (eller nær-sociale forhold)

Brug af byens steder

At knytte sammen med andre og andet

”Lars”, bor alene, først i 70’erne

Cirkulerer i byrummet; sælger receptpligtig medicin, slår sig ned, snakker (meget), er ’på kant med’ de fleste af gadens øvrige folk

- På gaden og undervejs det meste af dagen
- Frekventerer mange sammenhænge; bænke, væresteder, parkområder, værtshuse etc.
- Plejer venskaber blandt byens andre arter; duerne på kirkegården, vilde katte, dyr (sociale andre)

Mesters marskandiser

København C

”Mester” i forretningen

Et parkområde i byen

Kirken

livs-linjer knyttes sammen

Genbrugsbutik

/

værested

/

social institution

= udløb for virketrang, kravfrit (eller krav-anderledes) miljø, nærhed af bestemte andre, et alternativ til etablerede tilbud

Gadehjørne

mødested

/social institution

Mødested
/
værested

/spisested

Værtshus
/
værested

/para-hjem

Brug af byens steder: opsamlende

En sammenfiltret 'underflade'

Byens steder som *para-hjem*; delvise hjemsteder (hjem-lighed skabes i og på tværs af bylandskabet)

Ad-hoc socialitet; at vide hvor (og hvornår) man kan møde hinanden/bestemte andre (genbrugsbutikker, parkområder, væresteder, gadehjørner etc.)
Når sociale forhold er stedsligt forankret

Igen: opløsning af sondringen mellem offentligt og privat rum

Byens steder som altafgørende *knytninger* i de ældres hverdagsliv (Kirken, værestederne, parkområderne, genbrugsbutikkerne, værtshusene...)

Tematik 3: At leve, blive ældre og dø på underfladen af samfundet

Døden som gennemgående social reference i hverdagslivet (fx *forsvindinger*, dødsfald, snak om bekendte der 'falder fra', og/eller gennem konstante implicitte henvisninger til dødens realitet)

Bevidstheden om livets afslutning er markant tilstedeværende blandt de fulgte mennesker (jf. fx "Jørgens *kort* over hverdagslivet")

Fænomenet *forsvindinger* ("Jørgen", "Fugl", "Poul", andre)

Kommunale bisættelser og følgearbejde med Præsten – indsigt i døden som den kommer til udtryk blandt underfladens ældre (samtaler med efterladte, opsøgende arbejde, deltagelse i kommunale bisættelser og andre kirkelige handlinger)

"Vi tæller jo alle knapper her" (Thøger); snak (eller uigennemgribelig tavshed) i relation til fraværende og afdøde ældre – væresteder og gadehjørner kontra fx værtshuse! (kontekstbestemt)

At leve, blive ældre og dø på underfladen af samfundet

At overleve i en sfære af død:

Jon: Vi talte om de mennesker der ellers er og... der er ikke så mange.

Kaj: Nej, der er ikke så mange... der er egentlig ikke... jeg har ikke, Jon, det er ikke det... jeg er blevet ældre, og de er faldet bort, og det sidste der med Helene (en kæreste som er død, red.), altså det... (pause 3 sek.) Jeg synes der... altså, man kan være heldig eller uheldig, det ved jeg ikke, jeg synes bare at... den sidste kammerat, han gik også bort, ikk', Helene er gået bort, ikk', og jeg tør næsten ikke binde mig mere. Jeg er nok blevet lidt ligesom Helene, og har sagt lidt fra, har distanceret mig og vil ikke binde mig til andre mennesker.

Jon: Ja, det kan jeg godt forstå.

Kaj: Ja, men det har sikkert også noget at gøre med, at jeg er blevet lidt gammel efterhånden, ikk'.

Isolation som en (selvvalgt?) taktik i hverdagslivet; at holde afstand, for ikke at miste endnu mere, og endnu flere!

At leve, blive ældre og dø på underfladen af
samfundet

Jørgens *kort* over hverdagslivet

164 dødsfald blandt venner og bekendte

Fotografier af "Jørgens dødsliste" er her udeladt!

Hvad er potentialerne ved dette arbejde?

Begreber (el. 'værktøjer') som;

- *Samfundets underflade*
- *Usædvanlige ældre* (alternativ til eksisterende begreber)
- *Ad-hoc socialitet*
- *Para-hjem*
- *Knytning af hverdagslivet* (taktik)
- *At strække sig ud mellem bolig og gade* (hverdagsliv)

Begreber der peger på særlige livsførelser (livet og døden), mønstre og præmisser som de kommer til udtryk blandt konkrete ældre i storbyens rum

Arbejdet giver mulighed for at se (skabe blik for / blive gjort opmærksom på) og forstå vilkårene blandt ellers utydelige og hengemte ældreliv, som de ser ud i København i det 21. århundrede

Et kig ind på *samfundets underflade* (at se noget, vi ellers ikke er i stand til at få øje på!)

Hvad kan forskningen tilbyde det gerontologiske fagfelt?

Mulige bud:

- Et nyt (videns)grundlag for praktikere, der arbejder med usædvanlige ældre til dagligt (mobilt privilegeret og tvær-kontekstuel viden)
- Et fundament hvorpå nye tilbud og initiativer (fx væresteder, andet) kan bygges, så de passer til mennesker der ellers går under social- og sundhedssystemets 'radar' (eksempler i fx værtshuse og genbrugsbutikker)
- Udfordring af alder- og alderdoms-normative (for)forståelser (hvem er de ældre i vores samfund? Kan alderdommen også se sådan ud?)
- Blik for hverdagsliv blandt ældre mennesker, der ikke gør opmærksom på sig selv (potentielle naboer, byens 'offentlige figurer', andre)
- Bidrag til en politisk og samfundsmæssig bevidsthed omkring denne type hverdagsliv blandt ældre – og deres omfang!
- Viden som skal omsættes i praksis – i de sammenhænge, hvor ekspertisen er!

Udgivelser baseret på arbejdet

- ”En upåagtet verden af bevægelse: Et etnografisk studie af hverdagsliv blandt usædvanlige ældre mennesker i storbyen”. (ph.d.-afhandling) Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 2017. (download via hjemmeside: [http://vbn.aau.dk/da/publications/en-upaaaget-verden-af-bevaegelse\(cb7b563c-14a8-4f80-98a6-4aaae40954c0\).html](http://vbn.aau.dk/da/publications/en-upaaaget-verden-af-bevaegelse(cb7b563c-14a8-4f80-98a6-4aaae40954c0).html))
- “Urban Borderlands of Mobility: Ethnographic Fieldwork Amongst Unconventional Elderly City People” (antologikapitel). I: *Experiencing Networked Urban Mobilities: Practices, Flows, Methods*. red. K. Hartmann-Petersen; M. Freudendal-Pedersen; E. L. P. Fjalland. London: Routledge, 2017
- ”Ældre, der lever deres vågne timer på gaden” (antologikapitel). I: *Gerontologi* (foreløbig titel). red. S. Glasdam; F. F. Jacobsen. GAD's forlag, 2018
- ”Vejfarende etnografi: Om at træde ind i landskabet gennem længerevarende feltarbejde” (antologikapitel). I: *Etnografier*. red. M. H. Jacobsen & H. L. Jensen. København: Hans Reitzels Forlag, 2018.
- ”Usædvanlige ældre på samfundets underflade” (foreløbig titel). Bog baseret på ph.d.-afhandling (under udarbejdelse), forventet 2018

TUBORG

PRISER FØR 1990
ALL IN 15
LUX 43
VETERAN 12
DIRTAL STAD
BENJAMIN 35

Mange tak for opmærksomheden og rigtig god konference!

jdr@edu.au.dk